

ижוקאל (כ"ז, י"ח) מונה את יין חלבון בין הסחרות הייקרות, שדרשך סוחרת בהן, חלבון נמצאת בין שלוחות הר אמרנה, הוא הלבון מורה המשם, שהיא ידוע בינו המשובח (השוויה: זכרו כי הלבון; הוושע י"ד, ח'). גם בחורין, הנמצאת בקצתה של הלבנון המורח, היה געשה בלי' ספק יין מושבח, שוחררי דמשק היו מביאים אותו לירושלים, והיה משמש לקטורת, לקידוש ולנסכיהם, שלא נמצא יין קפריסן.

נמצאו למידים איפוא, כי חמר חורין הוא יין הבא מחוורין שבסוריה, למרחק 120 ק"מ מצפון מזרח לדמשק. חבל חורין נכלל בגבול עולי מצרים, וינו היה, איפוא, מותר לשמש בקדש⁽¹³⁾. מן הרואיו הוא לחקן לפי זה את הניקוד בסידורי התפילה שלנו כך: טפר חורין.

ישיעיו פקס

(13) ר' ארץ-ישראל, אנציקלופדיה טופוגרפיה-היסטוריה, עע' ל"ד ואילך.

ליבור מקומות של שני בית-הקבורות של עכו במאה ה"ג לסתפה נ

במאמרו בית-הקבורות שבתחתית הר הכרמל⁽¹⁾ מעורר ר' ש. ח. קוק מחדש את שאלת בית-הקבורות של עכו בסוף תקופה נסעתי-הצלב; ואכן, השאלה עודנה טעונה בירור מבהינה, שבה כמעט לא הגיע ר' ש. ח. קוק וולתו עד היום הזה.

לפי בעל תוכאות ארץ-ישראל, תלמידו האלמוני של הר מ"ן, היו לקהילה היהודית בעכו בסוף המאה ה"ג שני בית-הקבורות: א' סמוך לעכו, בתחום שבת, יש שם הר, ושם בית-הקבורות בארץ-ישראל; ב' עכו לחיפה ארבע פרשאות, והדריך על שפת הים, עד שנגעים לחיפה, שם בית-הקבורות בתחום הר הכרמל, שם קבורות הרבה רבענו רבנו ששsson בר' אברاهם בעל התוספות זצ"ל וכוכ'.

לגביו שאלת מקומו של בית-הקבורה הראשון הראשו חורת טוות טופוגרפיה בכתיביהם של ר' א. מ. לובץ זיל ויבדל לחיים י. בן-צבי ור' ש. ח. קוק, ויש להעמיד את הדברים על אמייחותם: בעל תוכאות ארץ-ישראל מדבר בפירוש על בית-הקבורות סמוך לעכו בתחום שבת, ואילו החוקרים הניל ממקשים את בית-הקבורות בכפר יאסיף, הרחוק לפחות עשרה ק"מ⁽⁴⁾ מעכו מורה-חצונגה ר' א. מ. לובץ סבור, כי: כוונתו (של בעל תוכאות ארץ-ישראל) היא לכפר יאסיף (צל': כפר יאסיף) שהוא ודי בתחום א"י, ושם יסדו להם אחינו יושבי עכו בית-הקבורות⁽²⁾. י. בן-צבי סבור, כי: חהר שכפר יטיף עומד עלי' מתאים לאמור, כי הוא קרוב מאד לעכו מזרחה⁽³⁾, וגם ר' ש. ח. קוק חור על אותה סברה ואומר: כנראה שכונתו לאחר שכפר יאסיף בניו עלי'ו⁽⁴⁾.

לדעתי יש לבקש את בית-הקבורות הראשון של עכו בספק לעכו, בתחום שבת ממש, ומכוון שאין בסמוך לעכו הר זולת כל אל-פוח'יאר, המתנשא - מימין הדרך העולה מעכו לצפת - לגובה של 36 מ' מעל סביבתו, בעל כרכונו אנו אוורמים שנחכוון בעל תוכאות ארץ-ישראל אך ורק לתל זה, אשר בקרבתו משתרע הרים בית-הקבורה של וושבי עכו הנוצרים.

הכינוי הר לגבעה אינו צדיק להתחמינהו. נסעתי-הצלב כינו את תל אל-פוח'יאר בשם הר טורון⁽⁵⁾, ההגדרה הר לאוטו תל ודאי הייתה רוחה גם בקרב היהודי עכו.

(1) ר' ידיעות י"א, חוב' א'-ב', עע' 65-66. (2) ר' המערב ג', ירושלים, תר"ס, ע' 67.

(3) ר' כתבי י. בן-צבי, שאר ישוב א', תל-אביב, תרצ"ה, ע' 116.

(4) ר' ידיעות שם, שם.

(5) ר' Makhoully, Guide to Acre, Department of Antiquities, Jerusalem, 1941, p. 95. מ"ח'ול, גורס, ומבאר מיד 'the hill' or 'hillock', Mount Turon, האולם ברור כי הצלבנים קראו לתל: חר טורון.

לכוארה סותרת קביעה בית-הקבורות של עכו בתל אל-פוח'אר את המסורת ההלכתית על עכו. הלא עכו נשחתה ממחינת הלכה לחויל, וכייד זה קברו היהודי עכו את מתיהם בתחום שבת של העיר –כלומר בחויל? אולם די לעיין במתוספתא⁶, כדי להזים את הסתירה. ההלהה שם קובעת: החויל מעכו יוציאי טימינו לזרחה הדרך טהור משום ארץ העמים ופטורה מן המנשרות וכן השבעית, עד שתיזען שהיא פטורה, ששהאל למן ריבב הדוך טמא מושם אוֹרֶץ העמים ופטורה מן המנשרות וכן השבעית, עד שתיזען שהיא חיובת. לפי שחוור תכנית העיר עכו בסוף המאה הי'ג עלי-פי מפת מרינגו סגוטו ועקבותיהן של חומות העיר, שנתגלו במקוםות שונות, נשכח החומה המודרנית של עכו הצלבנית בקרוב לאורך הכביש. העובר היום מחיפה צפונה וקצת מזרחה לו⁷. הדרך שבאה מחיפה ביום הדם, או הדרך שיצאה מן הפינה הדרומית-המורחת של עכו הצלבנית לדרך צפונה, עברה, איפוא, בריחוק מועט מזורח לבבש הנוכחי, וכל שהשתרע מימין הדריך למזורח היה, מבחינת הלהלה, ארץ-ישראל בהחלט. ועוד זאת, לפי רישימת החומי עולי בבל⁸ נגעו התהווים הללו בחומת עכו, ממשע שכל שהשתרע מזורח עכו מזורח כבר היה בבחינת ארץ-ישראל. ליודי עכו בימי-הביבנים לא היה איפוא כל חשש מפני קבורה בחויל, בקבעם את בית-הקבורות בתל אל-פוח'אר, שהוא למזורח של חומות עכו ולמזורח של הדריך הוהלט מעכו לכובו.

تل אל-פוח'אר⁹ מתגשא בריחוק של 1000 מ' בקרוב למזורח הכביש הנוכחי, העולה צפונה. עכו הצלבנית היה הtal קרוב לדרכו ולחומות עכו יותר מאשר היום, ומרחיק היה הולם יפה את בימי עכו הצלבנית היה הtal קרוב לדרכו ולחומות עכו יותר מאשר היום, ומרחיק היה הולם יפה את הנדרה: סעון לעכו בתחום שבת יש שם זה, ושם בית-הקבורות בארכ'ישראג¹⁰. בעל תוצאה ארכ'ישראג מטיים במלים בארכ'ישראג. אולי בקש לאמר: אָפַעֲלִי-פי שבית-הקבורות הוא בתחום-שבת של עיר, שהיא מבחן הלהלה חז'ן לארכ', הרי הוא בכלי-זאת בארכ'ישראג. בית-הקבורות זה שימוש ודאי את דלת-העם ואת מوطין-האמצעים, שכן הולכת המתים מעכו לחיפה, בדרך ארוכה כעשרים קילומטר, הייתה כרוכה בהוצאות רבות.

ואשר לבית-הקבורות השני של עכו, בחיפה, הנה אין להפרידו מבית-הקבורות של העיר חיפה ולבקשו במקומות אחר, כאשר שער ר' ש. ח. קוק¹¹. אמנם, מאוז חרבנה של קהילת חיפה בידי נסועיה-הצלב, בשנת 1100, לא נתאחד, בגראה, היישוב היהודי במקומות הזה. ר' בגמיין מטודילה כתוב על חיפה; וממש (מעכו) לששה פר索אות לכיפוש... על שפת הים, ומצד אחר הר הכרמל עלייה, ובתחתיו החר שם מקברי ירושלים רבים, ושם בהר מערת אל-יהו ע"ה, אך אין הוא מזיכיר יהודים בעיר. גם בעל תוצאה ארכ'ישראל מדבר רק על בית-הקבורות של עכו בתחום-הר הכרמל, ואינו מזיכיר יהודים בחיפה. בית-הקבורות של קהילת חיפה המבוטלה, שהיא עדין קיים בסוף המאה הי'ג, היה קיים ודאי גם במאה הי'ג, והמזכירים היו היהודי עכו לזכור את מתיהם, מפני הטעימים הבאים:

יש להניח, כי המניג לקבור את מת עכו (ודאי מנכבד הקהילה וublisher האמצעים שבה) כדרתו הנכונה של ר' ש. ח. קוק) בחיפה לא תחיל בתקופת נסועיה-הצלב, בתקופה של היעדר ישוב עברי בחיפה, אלא היה מנהג מסורתית קדומה. מערורי מנהג זה ומণיעיו היו: א' "ארץ-ישראל" יותה" של העיר חיפה; ב' קדושות בית-הקבורות של העיר חיפה.

(6) ר' חוס' אחיל' י"ח, י"ד (הוציא צוק רמנדל, ע' 617, ש"ו 11-13).

(7) ר' מח'ולין, שם, ע' 65 ותוכנית עכו הצלבנית בצייר 10.

(8) ר' ספרי, דבר, פיס' ג"א.

(9) הינו: תל-החרסים; הוא נקרא כן על שם שפע החרסים הזרועים עליו. יש שמכנים אותו גם גבעת-גנולין.

(10) אם נאמר, כי בת עכו היו מפוזרים גם מחוון לחומה, הרי שהгадרה האמורה אינה מדויקת עוד יותר.

(11) ר' ידיעות שם, בסוף המאמר.

א' חיפה אינה נזכרת בראשית עיריהחוף עזה, אשקלון, מגול שרשן (מגדל טטרוון), דאר ועכו, המוזאות מתחומי עולי בבל. קרוב לוודאי, כי בתקופת קביעות של החומי עולי בבל, הייתה חיפה, כמו העיר יפה, מושבת בעירה יהודים, וולין נחשבה על ארץ-ישראל⁽¹²⁾. על כל-פניהם, העובדה שהיא לא נכללה בראשית עיריהחוף ההליניסטיות, שהזואו מכלל ארץ-ישראל, עשווה לארץ ישראל בעיניהם של יהודים הארץ בימי-הביבנים. כבר הרائي במקום אחר⁽¹³⁾, כי ירידתו של ר' אליהו גאון, ראש ישיבת ארץ-ישראל בוצר, אל בית-הווער בחיפה, בשנת 1082, כדי: לחודש את הגאננות ואת הסמכה של שני בניו אחורי, בגדי ר' דוד בן ר' דניאל בן עריה במצרים, שumped לחותור תחת סמכותה של ישיבת ארץ-ישראל ולכלול גם את עיריהחוף הארצישראליות הפתמיות בתחום שיטותו ושלטונו, כי ירידה זו לא הייתה ממש משלפני הצלב היהודים היהודית לשראול בארץ, כדעת ב. צ. דינוברג⁽¹⁴⁾. אלא ורק ממש שחברה היהודים אולי העיר היהודית היהודה באזורה החוף הפתמי, שהיתה ארץ-ישראל מבחינה ההלכתית, ורק בעיר זאת יכול היה ר' אליהו לחתם משנה-תוקף לפמיכאה, שכבר סמרק פעם בעיר צור, ולהברינו בו בזמנן על לוח השנה החדש והעל מועדיה. והא ראייה כי בעל מגלה אבתר, המביא את כל הפרשה הזאת, מדגיש ואומר על חיפה: הכל מודים כי מארץ-ישראל היא⁽¹⁵⁾. יהודי עכו בימי-הביבנים, שהביאו את מתיהם לקבורה בחיפה, היו בטוחים איפוא שם קברים אוטם בארץ-ישראל.

ב' חיפה של ימי-הביבנים, כחיפה בתקופה הרומאית-הביבנית, ישבה במקום הנקרא חיפא אל-עתיקה (חיפה העתיקה), בין המשבה הגרמנית ובין בת-ג'לים, והיתה קרויה מאוד אל ראש הכרמל⁽¹⁶⁾. בתי-הקבורות של העיר השתרעו בסמוך למערת אליהו, אשר בצלעו המורחת-הדרומית של ראש הכרמל, כי הרוי ר' בוגמין מטודיל ה אמר בפירוש: ובתחתיו החור שם מקבר יהודים רביס, ושש בהר מנות אגייו ע"ה. קרבתה של מערת אליהו האצילה ודרא מקדושתת של המערה על בית-הקדורות של העיר חיפה, והיא שמשכה גם את יהודי עכו לקבור את מתיהם במקום זה. והוא ראייה כי בעל תוכחות ארץ-ישראל אומר בפירוש: מעכו לחיפה... עד שמיגעים לחיפה (ו). שם יש בתי-הקבורות בתחתיו הר הכרמל, כלומר: בראשונה צרכיהם היו יהודי עכו להגיע לחיפה אל-עתיקה, הקрова בראש הכרמל, ורק אחר-כך אל בתי-הקבורות שבתחתיו הר הכרמל. תחתית הר הכרמל של בעל תוכחות ארץ-ישראל היא תחתית הר הכרמל של ר' בוגמין מטודיל ה, היינו סביבתה של מערת אליהו, בקצת הר הכרמל, הסמוך לבת-ג'לים.

על-סמרק כל האמור נראה לנו, כי יש לבקש גם את קברות יהודי חיפה עד תקופה גוסעי-הצלב וגם את קברות יהודי עכו במאה ה"ג בסביבת מערת אליהו ולרגליה ראש הכרמל.

ג. ברטלבסקי

S. Klein, *Das Tannaitische Grenzverzeichnis Palaestinas*, HUCA 1928, (12) השווה

.S. 236

(13) ר' י. ברטלבסקי, מלמלה והתגוננות של יהודי ארץ-ישראל מאחר מרדר ברכוכבא ועד מסע-צלב הראשון, תש"ג, ע" 114-112.

(14) ר' ב. צ. דינוברג, תוכחות היהודים בארץ-ישראל בידי צלאב הראשון, ציון (מאסף) ג', ירושלים, חרך"ט, ע' 63.

S. Schechter, *Saadiana*, Cambridge, 1903, p. 458-459; J. Mann, (15) ר. The Jews in Egypt and in Palestine under the Fatimids II, p. 227

(16) ר' י. ברטלבסקי, מה בין חיפה לעכו? הידעת את הארץ? א/ מהדורות ב' וג', ע" 310.